

İSLÂM'IN YAHÛDÎ KÖKENİ TEORİSİ İLE İLGİLİ İDDİALAR VE ÇALIŞMALAR

Özcan HİDİR*

Yahûdiliğin genel olarak İslâm'a, özel olarak da Kur'an ve hadislere olan etkisiyle ilgili iddiaları ihtiva eden eserler, daha çok Batı'daki istişrak çalışmalarının başlangıcı sayılan XVIII. yüzyılın başlarından sonra gündeme gelmiştir. Bu dönemde ve sonraki yıllarda müsteşrikler tarafından kaleme alınan sözkonusu çalışmalar¹, İslâm öncesi Arabistan'daki yahûdî nüfusu ve Hz. Peygamber'in bunlarla olan sözde kültürel işkilerini ele almakta; buradan hareketle de "yahûdî kökeni" teorisini öne sürmektedirler. Bu teorideki temel iddia, Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki Arapların cahil, okuma-yazma bilmeyen ve belli bir kültürel geçmişe sahip olmayan insanlar olması ve dolayısıyla bu insanların otantik/orijinal sayılabilecek herhangi bir kültürel yapı inşa etmelerinin mümkün olmayacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu argümana göre, Kur'an'ın kültürel arka planına inildikçe milâdî VI. yüzyılda Mekke'nin bakış açısına belli ölçüde eski yahûdî ve hıristiyan fikirlerinin nüfuz ettiği görülecektir. Buradan hareketle Kur'an'ın, Arap toplumunun kabîle yaşamındaki eski semitik unsurlara ve yahûdî ibadet ve ritüellerine çok şey borçlu olduğu ileri sürülür.²

* İlam Araştırma Görevlisi

- 1 Oryantalist çalışmalarının başladığı tarihlerden itibaren ortaya konan İslâm ve islâmî ilimlerle ilgili tedkiklerin neredeyse tamamında -özellikle klasik dönem- bir şekilde İslâm'ın kökenini diğer kültür ve dinlerde arama eğilimi görülmektedir. Biz bu çalışmamızda kurgusunu temel olarak "yahûdî kökeni" teorisi üzerine yapmış olan eser ve incelemeleri kronolojik bir sıra dahilinde sunmaya çalışacağız. Ancak hemen belirtelim ki bu eserlerde ortaya konulan fikirler, pekçok ortak paydada buluşa da farklılıklar içermektedir. Yani hedeflenen amaç aynı olmakla birlikte sözkonusu amaca ulaşmak için ortaya konan, sebep, iddia ve deliller farklılık arz etmektedir.
- 2 Geiger'in eserinde ortaya koyduğu fikirlerle ilgili olarak, klasik oryantalistlerle çağdaş oryantalistler arasında belli bir yaklaşım tarzı farklılığı vardır. Buna göre, Geiger'in eserinin yayınlandığı tarihlerde oryantalistler arasında eserin olumlu yankıları oldukça fazla olmuştur. Öyle ki eser, XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın başlarında Heinrich Ewald (ö. 1875), H. L. Fleischer (ö. 1888), T. Nöldeke (ö. 1930) ve son olarak da Rudi Paret (ö. 1983) gibi klasik dönemin belli başlı müsteşrikleri ile sonraki dönemlerin bazı oryantalistleri arasında övgüyle ele alınmış, sitayişkar sözlerle değerlendirilmiştir. Sözkonusu bu müsteşrikler arasında semitik diller (Arapça, İbranice ve Arâmice) ve Kur'an tarihi araştırmaları ile tanınan Nöldeke, Geiger'in bu eserinden "tarihe damgasını vuran bir eser" olarak bahsederken nisbeten çağdaş müsteşriklerden sayılan Rudi Paret ise sözkonusu eseri, İslâm'ın kökeni ile ilgili modern tenkitçilik yönü ağır basan tarih araştırmalarının ilki olarak görmektedir. Klasik döneme ait müsteşriklerin Geiger'in

Yahûdî kökeni teorisiyle ilgili ilk müstakil eser, Almanya'da reformist yahûdiliğin kurucularından olan Abraham Geiger'in (ö. 1810-1874)³ İngilizce ismi *Judaism and Islam* olan eseridir. Batı'daki islâmîyât çalışmalarının erken dönemlerinde (1832), ilk olarak Latince basılan Geiger'in bu eseri, konuyla ilgili çalışmalar ve yazarları için hala ehemmiyetini korumaktadır. Temel itibariyle filolojik karşılaştırmalarla bir takım varsayımlara ulaşma amacını taşıyan bu eserinde Geiger, Hz. Peygamber'in yahûdilikten etkilenip etkilenmediği sorusunu sorar ve Kur'an'daki cennet, ceennem, sekîne, furkân, maûn vb. bazı kavramların filolojik olarak İbranîce'deki kökenlerini araştırarak, Kur'an'daki bu kavramlarla ilgili bilgilerin aslında Hz. Muhammed tarafından yahûdilikten tevârüs edildiği sonucuna varır. Kur'an'daki terminoloji, şahıs isimleri ve kıssaları inceleyip bunların büyük bir kısmının yahûdilikten alınmış olabileceğini söyleyen de yine Geiger'dir.

Temelleri ve iddia ettiği fikirlerin çoğunun kaynağı, merkezî Avrupa'nın geleneksel hümanist eğilimleri olduğu anlaşılan bu eser, ilk kez 1832 yılında Bonn'daki Felsefe Bölümünde açılan ödüllü bir yarışmaya sunulan makale olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalenin konusu Latince adıyla, *Inquiratur in fontes Alkorani seu legis Mohammedicae eos, qui ex Judaismo derivandi sunt*'tur (Yahûdilikten Tevârüs Edilip Müslümanların Hukûku Olan Kur'an'ın Kaynaklarına Yönelik Bir Araştırma). Frankfurt'ta katı bir Ortodoks⁴ yahûdî aileye mensup olan Geiger, bu çalışmayı yaptığı sırada henüz yirmi iki

eserinde öne sürdüğü, İslâm'ın yahûdî kökeni ile ilgili iddialara karşılık çağdaş oryantalistler hem söylem hem de muhteva olarak farklı bir tutum içerisindeydiler. Manchester Üniversitesi'nin *Middle Eastern Studies* bölümünde yahûdîlik kürsüsü başkanı olan ve yahûdî tefsiri (Targum) ve İslâm tefsirindeki paralelliklerine ait çalışmaları ile tanınan Prof. Dr. Philip Alexander'la yaptığımız sözlü mülakatta, "yahûdî kökeni" teorisinin önemli savunucuları arasında yer alan Geiger, Katsch, Goitein, Torrey ve benzerlerinin (söz konusu bu oryantalistlerin ilgili çalışmaları aşağıda ele alınacaktır) üsluplarını çok sert ve insafsız bulduğunu ve bu teori ile ilgili fanatik sayılabilecek iddialarının artık bugün pek kabul görmediğini açıklaması bu farkın delili olsa gerektir. Öte yandan W. M. Watt gibi önemli bir oryantalist de yukarıda zikri geçen müsteşriklerin dile getirdiği, İslâm'daki bir çok aslı mefhumun yahûdîlik ve hıristiyanlıktan alındığı şeklindeki iddiaları açıkça eleştirmektedir. (Bk. Watt, *Islamic Attitudes*, s. 142)

3 Abraham Geiger, aşağıda da değinileceği gibi Almanya'daki Reformist Yahûdiliğin kurucusu olup, fikirleriyle meşhur müsteşrik Goldziher'e öncülük ettiyse de Goldziher'in gölgesinde kalmıştır. Daha çok tarihçiliği ile tanınan Geiger, Almanya'daki geleneksel yahûdîlik içinde (rabbînik/ortodoks) çeşitli dînî görevlerde bulunduktan sonra, Reformist Yahûdiliğin kurulmasına öncülük etmiştir. Yahûdiliğin millî bir dîn olması fikrine karşı çıkmış ve yahûdîliği sadece bir din olarak algılamıştır. Berlin ve Breslau'da yahûdî teolojisi ile ilgili kürsülerin kurulmasında rol oynamıştır. Ölümüne kadar da Berlin'de kendi kurduğu kurumun başında bulunmuştur. (Bilgi için bk. Levinger, "Geiger, Abraham", *Encyclopedia Judaica*, VII, 357-360; Comay, *Who's Who in Jewish History*, s. 138; Chon-Sherbok, *Dictionary of Judaism*, s. 59; Ayrıca Geiger'in *Judaism and Islam* adlı eserine Moshe Perlmann tarafından yazılan takdim yazısına da bakılabilir). Öte yandan yahûdî tarihinde önemli bir yere sahip olan ve adı geçen eseri sahasının ilki sayılan daha da önemlisi müsteşrikler denince akla gelen ilk isimlerden olan Ignaz Goldziher'i de fikirleriyle etkileyen isimlerin başında gelen Geiger'in, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*'nde yer almamış olması bizce bir eksiklik. Umarız eserin tamamlanmasından sonra yapılacak yeni baskılarında bu eksiklik giderilir.

4 Ortodoks, yahudiliğin en etkin grubudur. Bunlar, yahudilik içerisindeki geleneksel görüşleri yansıtmaktadırlar. Ma'bed'in yıkılmasından sonra zamanımıza intikal eden asıl yahudiler diyebileceğimiz topluluktur ki, dünya yahudilerinin çoğunluğunu teşkil etmektedirler. Temel olarak, yazılı ve sözlü hukukun her ikisinin de Sîna'da Hz. Mûsa'ya verildiğini savunurlar. Ortodoks terimi ilk kez 1795'te yahudiliğin yenilikçi kanadıyla geleneksel görüşleri savunan tarafını ayırmak için kullanılmıştır. Ortodoks yenilikçi ve reformcu görüşleri savunan yahudilerin günahkar, rabbilerinin (din adamı) sıradan insanlar olduklarına ve mühtedîlerinin de yahûdî olmadıklarına inanırlar. (Bk. Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, s. 139; Chon Sherbok, *Dictionary of Judaism*, s. 130)

yaşındadır ve gelecekte Almanya'daki Reform Yahûdiliği'nin önde gelen yazarı ve rabbileri⁵ arasında gösterilecektir. Kitabın, *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* başlığı altındaki Almanca baskısı, 1833 yılında yapılmış ve 1834 yılında Marburg'da Geiger'in doktora tezi olarak kabul edilmiştir. İkinci baskısı ise, 1902 senesinde yapılmıştır. Kitabın bizim de kullandığımız İngilizce tercümesi, F. M. Young tarafından 1896 yılında Hindistan'ın Bangalore kentinde yayınlanmıştır. Dönemin Hindistan'ında oldukça yoğun olan hıristiyan misyonerlerin müslümanlara karşı olan faaliyetlerinde yardımcı olması için, *The Society for Promoting Christian Knowledge* (Hıristiyanlık Fikriyatını Sevdirme ve Geliştirme Cemiyeti) tarafından finansman sağlanarak basımı gerçekleştirilmiştir. Bu baskıdan sonra kitabın İngilizce baskısı piyasada oldukça nadir hale gelmiş; ancak daha sonra yapılan neşirlerle bu zorluk giderilmiştir.

Geiger'in bu kitabında zaman zaman polemiğin sınırlarını da aşan saldırgan bir üslup kullanmış olması bir yana, araştırma öncesi kurguladığı İslâm ve Kur'an'la ilgili düşüncelerini tarihî yanılularla ve peşin hükümlerle ortaya koyması dikkat çeker. *Muhammed yahûdîlikten ne ödünç aldı?*, *Muhammed yahûdîlikten ödünç alabildi mi?* ve eğer aldıysa *O'nun için bu ödünç alma işlemi nasıl oldu?* gibi soru üslubu içerisinde çeşitli varsayım ve önermelerle, XIX. yüzyılda Avrupa'daki müsteşriklerin İslâm'a ve Hz. Peygamber'e olan saldırgan tavırlarının tipik ve uç bir örneğini vermiştir. Zira sömürgeciliğin de tesiriyle, Batı'daki oryantalist çalışmaların başlayıp hız kazandığı bu asırdaki şarkiyât çalışmalarının hemen hemen her biri, değişik şekillerde de olsa, Geiger'in çalışmasındaki fikirleri içermektedir.

Ancak bu eserin bugün gerek müslüman ve gerekse müslüman olmayan araştırmacılar açısından taşıdığı anlam, belki de sözkonusu çalışmanın modern dönemde yahûdî kutsal kitapları ile Kur'an'ı mukayese eden çalışmaların ilki olması ve Kur'an'daki yahûdî kültürüne ait olduğu iddia edilen bazı kavram ve isimlerle ilgili olarak, yahûdî kitaplarından örnekler vermesidir. Geiger bunu hiç kuşkusuz Kur'an ve dolayısıyla İslâm'ın otantik bir yanının bulunmadığını, olsa olsa yahûdî kültürünün bir devamı olduğunu isbat etmek için yapar. Çünkü ona göre, yahûdî kültürü -Arabistan yahûdîlerinin bir uzantısı olarak-, İslâm öncesi Arabistan'ının hakim kültürü idi ve bu kültür havzasında yetişen Hz. Peygamber'in de bundan nasibini alması kaçınılmazdı. Kur'an ayetlerini sathî/yüzeysel bir şekilde inceleyen ve yahûdî kültürünü çağrıştıracak kavram ve isimlerin ne maksatla zikredildiğini araştırmayacak kadar İslâm ve Kur'an kültüründen yoksun olduğu iddialarından anlaşılabilir yazarın bu

5 Bilgili ve dîni kültürle donanımlı kimse mânâsına gelen rabbi, sözlük mânâsı olarak "benim efendim" mânâsına gelmektedir (Kelimenin bu şekliyle Arapça'daki "rabbim" manasına gelen "rabbi" kelimesine uygunluğu dikkat çekicidir). İlk defa, İ. Ma'bed (Temple) döneminin önemli din adamlarından ve kendi adına bir okulun (Bet Hillel) sahibi olan Hillel zamanında kullanılmaya başlanan bu terim daha çok Filistin bölgesinde kullanılmıştır. Başlangıçta yahûdî yazılı ve sözlü hukukunu yorumlayan alimlere denirken Orta Çağ'da manevî ilimlere sahip kimselere de bu ad verilmiştir. Günümüzde ise, rabbinik yahûdîliğe ait okullarda belli seminerlere tabi tutulup başarılı olanlara bu ünvan verilmektedir. Bugün İsrail'de medenî hukuka ait önemli davalarda mahkemelerde rabbiler görev yaparlar. Geleneksel yahûdîliğin (rabbinik-ortodox) dışındaki reformist ve liberal yahûdî akımları kadınların da rabbi olmasını kabul ederler. (Bilgi için bk. Chon- Sherbok, *Dictionary of Judaism*, s. 142)

eserindeki tavrı, akademisyen ve ciddi araştırmacı tavrından ziyade fanatik bir yahûdî din adamı tavrını akla getirmektedir.

Öte yandan, 1800'lü yılların başlarından itibaren Batıda devam eden, İslâm'ın kökünün yahûdîlik olduğunu isbata yönelik yer yer yanlış bilgilendirici, yer yer de saldırgan bir üslup taşıyan çalışmalar, maalesef İslâm araştırmacıları tarafından karşılık bulmamış ve bu iddialar cevapsız kalmıştır. Hatta İslâm dünyası ve Batı'daki modernist düşünceye sahip bazı müslüman araştırmacılar İslâm'ın zuhûru ve Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde kültürel anlamda bir yahûdî etkisinin kaçınılmaz olduğu fikrini benimsemişlerdir.⁶

Eserin İngilizce baskısına uzun bir takdim yazısı yazan ve daha çok müslüman-yahûdî polemikleri üzerine yazdığı yazı ve makaleleri ile tanınan Moshe Perlmann'ın, Batı'daki araştırmacılar arasında devam eden yahûdîliğin ve hıristiyanlığın⁷ İslâm'a etkisiyle ilgili çalışmaların seyri ve geleceği üzerinde durması ve sözkonusu literatür hakkında bilgi vermiş olması son derece yararlıdır.

İslâm'a yahûdî etkisi iddiasının oldukça polemîğe yönelik ve saldırgan bir tarzda ele alındığı ve ne tarihî ne de ilmî hiçbir gerçeğe örtüşmeyen Geiger'in bu çalışması, Batı'daki istişrak çalışmalarının başlayıp hız kazandığı tarih olan XIX. yüzyıl oryantalistlerinin mantaliteleleri ile ilgili çarpıcı bir örnek ve yahûdîliğin İslâm'a etki ettiği iddialarına ilk misal olmaktan öteye fazla bir anlam ifade etmemektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Geiger'den sonraki yıllarda onun ortaya attığı fikirleri farklı üslup ve tarzda da olsa destekleyen çalışmalar artarak devam etmiştir.⁸ Biz bu çalışmamızda Geiger ile başlayan

6 Mesela Fazlu'r-Rahman *İslâm* adlı eserinde, Hz. Peygamber'in kültürünün kaynağının bir hıristiyan-yahûdî uzantısı olduğu meselesinin hala çözülmeyi bekleyen bir problem olduğunu öne sürer. O'na göre dönemin hanifleri hıristiyan geleneğinin bir uzantısıdır ve benzer bir argümanın yahûdîler için de düşünülmesi gerekir. Zaten teolojik olarak bakıldığında Kur'an'da yahûdîliğe ait unsurlar vardır ve bu unsurlar başından sonuna kadar Kur'an tarafından onaylanmıştır. Fazlu'r-Rahman'ın yaklaşımına benzer bir yaklaşım tarzı da Mısırlı araştırmacı Hüsnî Yusuf el-Âtyar tarafından benimsenmiştir. O da, *el-Bidâyetü'l-ülâ li'l-İsrâiliyyât* adlı eserinde benzer bir yaklaşım içinde olmuş; Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediği ve Kitab-ı Mukaddes'in İslâm öncesi ve Hz. Peygamber döneminde Arapça'ya tercüme edilmediği ile ilgili genel menfî kanaatin aksine müsbet bir tutum sergileyerek özellikle dönemin Arabistan'ında yaygın olan yahûdî kültürünün İsrâiliyyat adı altında İslâmî eserlere girdiğini ve dolayısıyla kültürel anlamda bir yahûdî etkisinin varlığından söz edilebileceğini belirtmiştir.

7 Yahûdî kökeni teorisini, benzer bir üslupla "hıristiyan kökeni" teorisi olarak işleyen en önemli çalışma, İngiliz oryantalist Richard Bell'in *The Origins of Islâm in Its Christian Environment* adlı eseridir. Daha çok İngilizce Kur'an tercümesi ile tanınan ve İbn İshak'ın *Stre*'sinin İngilizce neşrini gerçekleştiren Bell bu eserinde, İslâm'ın yahûdîliğin bir uzantısı olmaktan ziyade hıristiyanlığın bir uzantısı olduğunu iddia etmiştir. Bell'in yanısıra bu fikrin savunucusu Julius Wellhausen, Tor Andrea, Karl Ahrens ve Karl Brokelmann gibi ünlü oryantalistler de vardır. Bu zikri geçen müsteşrikler İslâm'ın doğuşunu Süryânî-Hıristiyan'lardan gelen bilgi ve öğretilerin hazırladığını iddia ederler. Bu iddialar özellikle 1920 ve sonrası yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Ancak Torrey'in aşağıda da zikredeceğimiz *Jewish Foundation of Islam* adlı eserinden sonra tekrar "yahûdî kökeni" fikri ağırlık kazanmıştır. Buradan hareketle şu sonuca da varmak mümkündür: Yahûdî ve hıristiyan kökeni ile ilgili çalışma yapan oryantalistlerden her biri, kendi dinini İslâm'ın kökeni ve ilham kaynağı olarak takdim etmekte ve bununla ilgili olduğunu düşündüğü bilgileri ön plana çıkarmaktadır.

8 Batı'daki konuyla ilgili pek çok çalışmaya rağmen İslâm aleminde bunlara cevap sayılabilecek çalışmalar yok denecek kadar azdır. Konu son dönem İslâm alimleri arasında İsrâiliyyat ile ilgili eserlerde, filolojik nitelikli çalışmalarda ve kültür tarihi ile ilgili kitaplarda ele alınmaktadır. Ancak tesbit edebildiğimiz kadarıyla, derinlemesine bu iddiaları ele alan müstakil bir eser yoktur.

“yahûdî kökeni” teorisinin pratisyenlerini ve eserlerinde savundukları temel iddiaları ele alacağız.

Geiger'in eserinden tam yüz sene sonra kaleme alınan ve “yahûdî kökeni” teorisini yeniden ortaya atan diğer bir eser de Charles Cutler Torrey'in (ö. 1956) *Jewish Foundation of Islam* adlı çalışmasıdır. Torrey'in bu kitabı, esas itibarıyla VI. asırda Mekke'de gözle görülür, rabbinik yahûdî kültürüyle donanımlı, etkili bir yahûdî nüfusun varlığına ve yeni dini oluştururken Hz. Peygamber'in bundan âzamî derecede etkilendiği tezine dayanır. Torrey'e göre Hz. Muhammed, Mekke'deki bu yahûdî topluluğundan hem yahûdîliği hem de hıristiyanlığı öğrenmiştir.

Eserinin isminden de anlaşılacağı üzere polemige açık bir isimle karşımıza çıkan yazar, 1933 yılında basımı gerçekleştirilen eserinde, Julius Wellhausen, Tor Andrea, Karl Ahrens ve Richard Bell gibi hıristiyan asıllı oryantalistlerin aksine, Kur'an ve İslâm'a hıristiyanlardan gelen etkiyi minimuma indirme gayretindedir. Çünkü ona göre, hıristiyanlığın varlığından önce yahûdîler Arap yarımadasına göç etmişler ve orada bir kültür havzası oluşturmuşlardır. Buna göre, Arap yarımadasına yahûdî göçünün tarihini, M.Ö. VII. yüzyıldaki diasporanın (sürgün) başlangıcına veya biraz daha erken döneme götürmek mümkündür. Arap yarımadasına olan bu ilk göçten sonra, miladi 70. yılda II. Ma'bed'in (Temple) yıkılmasından sonra⁹ da göç olmuştur. Başlıca Medine, Teyma, Hayber ve Mekke¹⁰ gibi bölgelere yerleşen diaspora (sürgün) yahûdîlerinin başka bir din ve kültürün etkisi altına girdiklerini kabul etmeyen Torrey, bu yahûdîlerin kültür seviyelerinin de oldukça yüksek olduğu kanaatine sahiptir.

Torrey daha sonra, Hz. Peygamber'in kültür seviyesi ile ilgili düşüncelerini açıklayarak Hz. Peygamber'in, gerek İbranîce gerekse Âramîce gibi dilleri bildiğini iddia eder. Hz. Peygamber Kitâb-ı Mukaddes'e ait bilgilerini, bu dilleri bilmesine rağmen, sözlü (oral) olarak almıştır.¹¹ Bu bilgi alışış sürecinde de herhangi bir aracı olmamış, doğrudan kendisi yahûdî mabedlerini ziyaret ederek elde etmiştir.¹² Yazara göre Hz. Peygamber, hıristiyanlığa

9 Yahûdî tarihinde Kudüs'deki ana ma'bedin (Temple) iki defa yabancılar tarafından yerle bir edilmesi hadisesi yaşanmıştır. Yahûdî tarihinde çok önemli değişikliklere yol açan ve bir dönüm noktası sayılan bu hadiselerden ilki, milattan önce 586 yılında II. Nabukadnezar tarafından gerçekleştirilmiş ve Babilonya'ya toplu sürgün gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ma'bed ikinci kez inşa edilmiş (m.ö. 515) ve bu sefer de milattan sonra 70 senesinde Romalılar tekrar ma'bedi yıkmışlardır.

10 Mekke'de o dönemde yahûdî nüfusun bulunmadığı oryantalistlerin pek çoğu tarafından da kabul edilmektedir. Buna rağmen Torrey'in yahûdîlerin yerleştiği yerler arasında Mekke'yi de sayması tarihi ve ilmi hiçbir temele oturmamaktadır.

11 Hz. Peygamber'in Kitâb-ı Mukaddes'e ait bilgilerini sözlü olarak aldığı fikri konuyla ilgilenen oryantalistler arasında yaygındır. Ancak onların bu sözlü alışın nasıllığı konusunda öne sürdükleri deliller mukni' olmaktan uzaktır. Zira bu konuda kendi kaynaklarında bilgi olmadığı gibi İslâm kaynaklarında da bilgi yoktur.

12 Hz. Peygamber'in Medîne'de bulunan yahûdî okul ve ma'bedi Bet-Ha Midraş'ı ziyaret ettiği İslâm kaynaklarında zikredilmektedir (Bk. İbn Hişâm, 388, 394). Oryantalistlerin her vesile ile yahudiliğin Hz. Peygamber'e etkisini isbat sadedinde dile getirdikleri bu konu (bk. Newby, *The Making*, s. 10; A. mlf., *The History*, s. 66; Abbot, *Papyr*, II, 8; Adang, *Muslim Writers*, s. 5), ayrı bir çalışmada ele alınmayı gerektirecek kadar önemlidir. Zira Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Zeyd b. Sabit gibi önde gelen sahâbilerin de bu ma'bedi ziyaret ettiği hatta Hz. Peygamber tarafından Zeyd b.

ve Hz. İsa'ya ait bilgilerini de yahûdîlerden edinmiştir. Hz. Peygamber'in İbranîce ve Ârâmîce gibi dilleri bildiği iddiası çok ciddi bir iddiadır ve kuvvetli delillere istinad etmesi gerekmektedir. Ancak Torrey'in eserine baktığımızda bu delilleri bulamıyoruz. Kaldı ki bu iddia bir yana Hz. Peygamber'in Arapça da dahil herhangi bir dilde okuyup yazmayı bildiği konusu bazı müsteşrikler tarafından da ihtiyatla karşılanmaktadır¹³. Hal böyle olunca, Hz. Peygamber'in İbranice ve Aramice gibi dilleri bildiği iddiası, hayal mahsulü bir iddiadır

Torrey'in bu eserinde öne sürdüğü iddiaları öylesine büyük yankı bulmuştur ki, bir yahûdî tarihçisi olan Salo Baron *A Social and Religious History of the Jews* adlı yahûdî tarihiyle ilgili onbir ciltlik önemli eserinde (C. III, s. 63-64, 257) VI. asırla ilgili bilgilerde Torrey'den önemli ölçüde etkilenmiştir. Torrey'in eserinde öne sürdüğü argümanlar gerek tarihî ve gerekse ilmî açıdan çelişki ve delilsiz iddialarla doludur. Nitekim kendisi de bir yahûdî olan Franz Rosenthal, Torrey'in eserinin yeni baskısının girişinde verdiği bilgilerde Torrey'in öne sürdüğü iddiaların zayıflığını vurgulama gereği duymuştur. Çünkü Torrey'in yaklaşım tarzının bel kemiğini oluşturan İslâm'ın doğuş döneminde Mekke'deki yahûdî varlığıyla ilgili elde mevcut kaynaklar Torrey'i desteklememektedir

Konuyla ilgili bir diğer önemli çalışma, Amerikalı bir yahûdî rabbisi olan Abraham Katsh'ın *Judaism in Islam* adlı eseridir. Katsh bu çalışmasında, başlangıçta Geiger ve Torrey tarafından ortaya atılan görüşleri tereddütsüz kabul etmektedir. Ancak hemen belirtilmesi gereken bir husus, Katsh'ın eserinin Kur'an'daki yahûdîlikle ilgili ayetlerin sık sık geçtiği iki sûrenin yorumundan ibaret olmasıdır. Kısa ve problemin özüne yönelik bir giriş kısmından sonra Katsh ayrı bir kısımda Bakara ve Al-i İmran surelerindeki yahûdîlikle ilgili ayetlerin tefsirinde söylenen bilgileri rabbinik ve Talmud'a ait rivayetlerle karşılaştırır. Bu karşılaştırmada Kur'an müfessirlerinden Beydâvî, Taberî ve Zemahşerî'yi; muhaddislerden de Buhârî'yi çalışmasına esas almıştır. Katsh'ın bu çalışmasında niçin bu üç müfessiri esas aldığı açık olmadığı gibi, sadece Buhârî'yi esas alması da açıklanmamıştır. Öte yandan o, Kitab-ı Mukaddes'e ait bilgileri içeren Kısasu'l-Enbiya türü eserleri ve İbn Hazm, Şehristânî ve Gazzâlî gibi yahûdî ve hıristiyanlara karşı polemik yazarlarının eserlerini de yeterli ölçüde kullanmamıştır.

Katsh'ın, Muhammed, İslâm'ı asla yeni bir din olarak ortaya koyma amacıyla değil mi veya Muhammed yahûdîliğe ait rivâyetleri kendi amacına uygun olduğu için kullanması bir yana onları uygun şekillerde değiştirdi de gibi üslup ve iddiaları bir müslümanın kabul

Sabit'e öğrenilmesi emredilen İbranîce'yi Zeyd'in bu ma'bedlerdeki yahûdî bilginlerinden öğrendiği iddia edilmektedir. Bu konu ileride yapmayı planladığımız "Hz. Peygamber'in Zeyd b. Sabit'e İbranîce öğrenmesini emretmesi" ile ilgili rivâyetlerle birlikte Zeyd'in yahûdî asıllı olduğu şeklindeki müsteşriklerin dile getirdiği iddiaların ele alınacağı bir çalışmada incelenecektir

13 Mesela Teodor Nöldeke Hz. Peygamber'in okuyup yazması konusunun net olmadığını belirtenlerdendir. Kuşkusuz O, bu kanaatine bu konudaki delilleri inceledikten sonra varmıştır. (Bk. Zwemer, *The Illiterate Prophet*, s. 352-53)

etmesi bir yana, zaman zaman kendi meslekdaşı diğer oryantalistlerin de itirazına yol açmıştır.¹⁴

Katsh'ın metodu bazı araştırmacılar tarafından şiddetle eleştirilmiş olup (bk. Gerson d. Cohen, Commentary, XIX (1955), 204-6), ulaştığı neticelerin de Hz. Peygamber'in dînf mânada yahûdîlikten etkilendiği teorisine herhangi bir katkıda bulunmadığı belirtilmiştir. Dropsie College'e doktora tezi olarak sunulan bu esere bir takdim yazısı yazan ve eserin danışmanlığını yapan Solomon L. Skoss, Katsh'ın eserini genel olarak biraz donuk bulduğunu belirtmiştir. Katsh'ın bu çalışmasındaki iddiaları, kendisinden öncekilerin aksine, genel ifadelerden ziyade daha dar ve özel bir kapsama indirgenmesi ve detaylandırması açısından dikkat çekmekte ve kapsamlı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yahûdî tarihinde önemli bir yere sahip Geniza dökümanları¹⁵ üzerine yaptığı araştırmalar neticesinde ortaya koyduğu *A Mediteranian Society: The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza* adlı altı ciltlik eseriyle tanınan Shlomo Dov Goitein (ö. 1984), *Jews and Arabs* adlı çalışmasında yahûdîlerle araplar arasındaki ilişkileri başlangıçtan bugünkü İsrail devletinin kurulduğu tarih (1948) sonrası döneme kadar inceler. Goitein, tarihte etnik olarak birbirine bağlı olan bu iki milletin nasıl olup da bugün tamamen birbirinden farklı iki taraf olduğunun sebeplerini araştırır. Sebepleri araştırırken bugünkü güncel problemlerden ziyade tarihi bir perspektifte meseleyi ele alır. Ancak tarihî malzemeyi yer yer hissî ve ön yargılı olarak kullanır.

Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi'nde Şarkiyât Araştırmaları bölümünün başkanlığını yürütmüş olan Goitein bu çalışmasında arapların ve yahûdîlerin kökenleri üzerine yapılan değişik teorilere ve tarihte bu iki milletin büyük oranda birbirlerinden ayrılmalarının sebeplerine yer veren giriş kısmından sonra müteakip dört bölümde İslâm'daki yahûdîliğe ait unsurları, yahûdîlerin İslâm devletleri altında yaşadığı dönemlere atıflar yaparak ele alır. Ona göre, Hıristiyanlığa ait unsurlarla Kur'an arasında belli benzerlikler olsa da Kur'an ve İslâm'ın ilk kaynağının hıristiyanlığa ait unsurlar olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü Kur'an'ın ilk inen 48 suresinde ne Hz. İsa'ya, ne de ciddî mânâda hıristiyanlığa atıf vardır. Mekki surelerde Hz. İsa'ya yapılan altı atıfa karşılık Hz. Mûsâ'ya 108 atıf vardır.

Yahûdîlerin İslâm devletleri hakimiyetinde yaşadığı yıllardaki kültürel ve ekonomik dönüşümlerini sebep ve sonuçlarını tahlil ederek, bu dönüşüm sırasında İslâm Dîni'ne ve islâmî ilimlere yaptığı katkı ve etkiyi şu başlıklar altında ele alır: Orta Çağ boyunca

14 Bk. Katsh'ın eserine Leon Nemoj tarafından yapılan değerlendirme (review), *Jewish Quarterly Review*, XXXV-VI, s. 262, (1954-56)

15 Geniza, Sinagog'a bitişik eşya odasına verilen addır. Yahûdî hukukuna göre Allah'ın ismi bulunan bir şeyi imha etmek yasaktır. Dolayısıyla yahûdîler, yıpranmış ve kullanılmayan bu kabil Kitâb-ı Mukaddes ve ibadetle ilgili metinleri Geniza'lara koymakta idiler. Buraya konulan malzeme, daha sonra kutsal toprağa gömülüyordu. Eski Kâhire (Fustât) Sinagog'unun Geniza'sı ise, unutulduğu için bugüne kadar kalabilmiştir. 1864 yılından itibaren bu dökümanlar üzerine pekçok çalışma yapılmıştır. (Bilgi için bk. Harman, *Yahûdî Kutsal Kitapları* -Yayınlanmamış Doçentlik Tezi-, s. 13; Chon-Sherbok, *Dictionary of Judaism*, s. 60)

İslâm'a yahûdî katkısı, Yahûdî-arap benzerliğinin filolojik yönü, İslâm-yahûdî felsefesi, İslâm-yahûdî mistisizmi, Orta Çağ'da yahûdî şiiri, mezhepler ve mesianik (mesihlik düşüncesi) hareketler... vb. Son olarak da İsrail devletinin kurulmasından sonra ortaya çıkan yeni problemler ile bu iki millet arasındaki kültürel benzerlikleri ele almaktadır.

Goitein'in bu eserini akademik bir çalışmadan ziyade, genel bilgi vermeyi amaç edinen bir kitap olarak değerlendiren Bernard Lewis'e göre eserde bazı tarihî bilgi ihmalleri de söz konusudur.¹⁶ O, yahûdîlerin yakın ilişki içerisinde oldukları medeniyetleri, Filistin bölgesinde bin yılı aşkın bir süre beraber yaşadıkları helenistik Yunan medeniyeti, Merkezî Avrupa'nın Roma-Germen medeniyeti ve müslüman Araplar'ın ortaya koydukları medeniyet olmak üzere üçe ayırmıştır. Goitein'e göre, bu üç medeniyetten yahûdîlerin katkısının olduğu İslâm medeniyeti dinamikleri ile ayakta durmaktadır, ancak diğer ikisi yokolmanın eşiğindedir. Goitein eserinin sonunda kemâle ermiş İslâm ile klasik dönem yahûdîliği arasındaki benzerlikleri de dile getirmektedir.

Yazarın yukarıda söz konusu ettiğimiz eserinden başka, "yahûdî kökeni" teorisini özel olarak ele aldığı bir çalışması vardır. Manchester'deki Yahûdîlik Araştırmaları Enstitüsü'nde konferans olarak sunduğu (1958) *Muhammad's Inspiration by Judaism* adlı çalışmasında¹⁷ yazar, bu konudaki bazı literatürü zikrettikten sonra Arthur Jeffrey'in Kur'an'daki ikiyüzün üzerinde kelime ve kavramın yabancı kültürlerdeki kökenlerini araştırdığı *Foreign Vocabulary of the Qur'an* adlı eserinden sonra bu sahada tatmin edici bir çalışmanın yapılmadığını belirtmiştir. Goitein bu çalışmasında tıpkı Geiger gibi, *Muhammed Mekke'de peygamber olduğu zaman diğer din mensuplarıyla şahsî münasebette bulundu mu?, O'nun danışmanları kimlerdi?, Eğer bu danışmanlar yahûdî ise, ne tür bir yahûdîliği temsil ediyorlardı?* gibi birtakım sorularla Hz. Peygamber'in yahûdîlerle Mekke döneminde ilişkisi olduğunu ve yahûdî danışmanlara sahip olduğunu isbata çalışır. Bu isbat sırasında öne sürdüğü delilleri, yahûdî kaynaklarına özellikle de Talmud'a, şiir ve edebiyat malzemelerine, hıristiyan kaynaklarına ve en önemlisi de İslâm kaynaklarına dayandırmaya çalışır. Ancak belirtilmesi gerekir ki, Geiger gibi Goitein de kurguladığı bir takım varsayımların doğruluğunu isbat etmek için ilgisiz delilleri öne sürmekten ve polemige açık bir üslup kullanmaktan geri durmamıştır.

Buraya kadar sözkonusu ettiğimiz oryantalistlerin, farkedileceği üzere, yahûdîliğin İslâm'a etkisiyle ilgili olarak katı ve çoğu kere varsayımlarla donanımlı bir üslup içerisinde olduklarını söyleyebiliriz. Belli bir dönemden sonra artık bu üslup ve fikirler yerini daha ılımlı ve ayağını yere sağlam basmaya çalışan çalışmalara bırakmıştır. Aşağıda bahsedeceğimiz bu çalışmaların temel karakteristiği, artık yahûdîliğin kesin olarak İslâm'a etki ettiği değil, edebileceği düşüncesi etrafında yoğunlaşmaktadır. Ayrıca sadece yahûdîliğin değil, hıristiyanlıkla birlikte diğer kültürlerin (İran, Hint ve Helen kültürleri gibi) de yahûdîlik

16 Bk. Lewis, *Review*, *Journal of Semitic Studies*, II, s. 307

17 Bk. *Journal of Semitic Studies*, IX, (1958)

gibi İslâm'ı etkilemiş olabileceğini ifade eden çalışmalar da ortaya çıkmıştır.¹⁸ Zaman zaman kitap zaman zaman da makale türü çalışmalar şeklinde karşımıza çıkan bu tedkiklerin en meşhurlarından biri, Erwin I. J. Rosenthal'ın *Judaism and Islam* adlı kitabıdır.

Rosenthal, sözkonusu eserinin ilk bölümünde tıpkı Goitein'in eserinin sonunda vurguladığı gibi klasik dönem yahûdîliği ile kemale ermiş İslâm'ın birbirine çok benzer olduğunu söyleyerek yahûdî kökeni teorisine aynı argümanlarla ancak farklı bir üslupla katkı sağlamaktadır. Rosenthal'ın Kuran'ın tamamlanması sonrası dönemde İslâm toplumdaki yahûdîlikle benzer unsurları zikretmesi kayda değerdir. Muhtemelen o, bu benzerliklerle hadis, tefsir ve tarih kitaplarındaki yahûdîliğe ait olduğu düşünülen unsurları kastetmektedir. Ancak Rosenthal'ın seleflerinden ayrı olarak, kategorik ayırmalara girmeyip doğrudan bir etkiden de söz etmemesi oldukça ilginçtir. Ona göre, iki dinin gelişiminde paralel gelişmeler söz konusudur ve bu paralel gelişmeler birbiriyle kesişebilir. Rosenthal eserinin ikinci bölümünde ise yahûdî toplumunun İslâm kültürüyle ilişkiye girmesi neticesinde ondan etkilenmesi üzerinde durarak yahûdîler ve araplar arasında karşılıklı bir etkileşimden söz eder.

Rosenthal'ın yahûdîliğin İslâm'a etkisini gözardı etmeden bu iki dinin paralel gelişmesinden bahsetmesi ve yahûdî toplumunun İslâm kültüründen etkilenmesinden bahsetmesi seleflerinden biraz farklı bir üslup ve bakış açısıyla konuyu ele aldığı ve bu konuda peşin hükümlü olmadığı görünümü vermektedir.

Julian Obermann'ın *Islamic Origins: A Study in Background and Foundation* adlı makalesi, Hz. Peygamber'in dîni kimliğinin oluşmasında yahûdîlik ve hıristiyanlığın eşit şekilde rol oynadığını dolayısıyla da İslâm'ın bu iki dinin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Ancak Obermann yine de düşünce planında ve vahiy gibi metafizik alanlarda yahûdîliğin etkisinin hıristiyanlığa göre daha hissedilir olduğunu vurgulamaktadır. Obermann'ın bir diğer çalışması *Koran and Agada* ise, Kur'an'daki geçmiş ümmetlerle ilgili bazı kıssa ve bilgileri yahûdîliğe ait rivayetlerle karşılaştırır. Bu karşılaştırma neticesinde de Kur'an'daki bu kıssa ve bilgilerin kaynağının yahûdîlik olduğunu öne sürer.

18 Yahûdîliğin dışındaki diğer kültürlerin İslâm'a etkisiyle ilgili çalışmaları biz bu makalede sadece isim olarak belirtmekle yetiniyoruz. Zira bu da ayrı bir tedkik konusu olabilecek kadar geniştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, hıristiyanlığın İslâm'a, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e etkisiyle ilgili iddiaların yoğun olarak ortaya atıldığı eser İngiliz müsteşrik Richard Bell'in *The Origins of Islam in its Christian Environment* adlı çalışmasıdır. Bell bu eserinde, İslâm'a herhangi bir yahûdî etkisinin olmadığını bilakis etkinin hıristiyanlıktan geldiğini iddia etmektedir. Bu iddiaları biraz daha yumuşatarak ileri süren bir diğer isim de İslâm dünyasında eserleri pek yaygın olan Bell'in talebesi William Montgomery Watt'ır. O gerek *Islamic Attitudes to Cultural Borrowing* adlı makalesinde gerekse *Muhammad at Mecca* adlı eserinin sonuna eklediği *Arabian Monotheism and Judaeo-Christian Influences* adlı ekte bu fikirleri dile getirmiştir. Ancak Watt'ın Bell'den farklı olarak yahûdî etkisini de kabul ettiği unutulmamalıdır. Watt'a göre Hz. Peygamber, Kitab-ı Mukaddes'i asla okumamış ancak bu dinler hakkında bilgisi olan araplardan istifade etmiştir. Ayrıca Watt'ın vurgulanması gereken farklı bir yönü de, onun İslâm'ın vahiy ürünü olduğunu kabul etmesi ancak bu vahyin, dönemin kültüründen etkilendiği şeklinde bir kanaate sahip olmasıdır. (Bk. Watt, *Islamic Attitudes*, s. 142)

Yahûdî kökeni teorisine hıristiyanlığın da tesirini inkar etmeden katkıda bulunanlardan biri de Alfred Guillaume'dur. O, *The Influence of Judaism on Islam* adlı makalesinde yahûdîliğin İslâm ile olan ilişkisinin, bu iki dînin arasında bir dönemde zuhûr eden hıristiyanlığın varlığı dolayısıyla biraz karmaşık olduğunu belirtmiş ancak hıristiyanlık vasıtasıyla İslâm'a girmiş olan öğretilerin, rivâyetlerin aslında orijinal kaynağının yahûdîlik olduğunu öne sürmüştür. Yazara göre Arap yarımadası, Hz. Peygamber döneminde yahûdîlerle birlikte hıristiyanların da vatanı idi ve Hz. Peygamber peygamberliğinin ilk yıllarında her iki dinin öğretilerinden de etkilenmişti. Ona göre Hz. Peygamber, müşrik kavmine karşı kendi dîni konusunda bir aşağılık duygusuna kapılmış ve çevrede bulunan tek tanrılı dinlerden kendisine müttefik aramaya koyulmuştur. Bu arayış neticesinde, yahûdîliğin evrensel bir din olamayacağı, hıristiyanlığın ise putperestlikle benzer yönlerinin bulunduğu için, ayrıca bu iki dînin birbiri hakkında söylediklerini de fırsat bilerek ikisinden de vaz geçmiş ve kendi dîni olan İbrahim'in dînini kurmuştur. Guillaume'a göre, bu anlayışın (Hz. İbrahim'in dîni konusundaki anlayış) hıristiyanlıktan alınmış olması oldukça ihtimal dahilindedir.¹⁹

Tarihte arap yahûdî ilişkilerini yeni bir perspektiften ele alan Gordon Darnell Newby'ın *A History of the Jews of Arabia* adlı eseri, klasik oryantalistlerin Hz. Peygamber'in Kur'an'da yahûdî ve hıristiyan doktrin ve uygulamalarını bilerek veya bilmeyerek yanlış bir şekilde kopya ettiği şeklindeki peşin hükümlerini benimsemeyip, bu gibi düşünceleri tenkit etmekte ise de netice itibarıyla bu etkinin varlığını inkar etmez. Ancak öyle anlaşılıyor ki, Newby'ın yahûdî kökeni teorisini kabul etmeyip tenkit etmesi, eleştiri oklarının kendisine yönelmesine sebep olmuştur.²⁰

Newby'ın eserinin en önemli eksikliklerinden biri, birinci el kaynaklara değil de daha çok ikinci el kaynaklara güvenmiş olması ve görüşlerini bunlar üzerine bina etmesidir. Onun görüşlerini bina ettiği kimseler arasında son yıllarda İslâm öncesi ve İslâm dönemi arap ve yahûdî tarihi, Hz. Peygamber'in yahudilerle olan münasebetlerini konu alan çalışmaları ile tanınan İsraili araştırmacılar M.J. Kister, U. Rubin, M. Lecker ve M. Gill'in çalışmalarının katkısı büyüktür.²¹ Yahûdîlerin Arabistan yarımadasına hicretleriyle

19 Bk. Guillaume, *The Influence*, s. 130 (1928 yılında Oxford'da basımı gerçekleşen *Legacy of Israel* adlı edisyonun içinde)

20 Newby'ın bu eseriyle birlikte diğer bir eseri olan *The Making of the Last Prophet*'ta dile getirdiği görüşler hakkında konuyla ilgili William M. Brinner, Reuven Firestone, Ronald C. Kiener and Steven Wasserstrom gibi müsteşriklerin değerlendirmeleri için bk. *Religious Studies Review*, XVIII, sayı: III

21 İsmi geçen bu İsraili araştırmacılar ve zikretmediğimiz diğerleriyle birlikte bugün İsrail üniversitelerinde İslâm'ın klasik dönemi üzerinde yoğunlaşan şarkiyat çalışmaları oldukça önem arz etmektedir. Zira bu üniversitelerde klasik dönem islâmî ilimlerin bütün konularıyla ve özel olarak da hadis ve tarihle ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in sıresini konu edinen çalışmaların da sözkonusu bu çalışmalar arasında hemen göze çarptığını belirtmeliyiz. Bu anlamda Hz. Peygamber'in Sire'sinin yeniden inşası ile ilgili eserler (bk. Rubin, *The Eye of The Beholder: The Life of Muhammed as Viewed by The Early Muslims -A Textual Analysis-*, U.S.A 1995) dikkat çekmektedir. Arkeolojik kazılarda elde edilen bulgularla da desteklenmeye çalışılan bu gibi eserlerin yazımına ehemmiyet verilmesinin birçok tarihi, ilmi ve sosyolojik sebeplerinin yanında, yahudilerin Arabistan yarımadasındaki tarihi ile ilgili olarak İslâm'ın zuhuru yıllarına denk düşen yaklaşık iki yüzyıllık bir süre hakkında yahudi kaynaklarında yeterli bilginin bulunmaması ve dolayısıyla bu boşluğun kendilerince yorumlanmış İslâm kaynaklarındaki rivâyet ve bilgilerden derlenmesi çabasının bir sonucu olduğunu da gözardı etmemek gerekir

ilgili tarihî, arkeolojik ve sosyolojik bazı problemlerin sözkonusu edildiği uzun bir giriş kısmından sonra yahudilerin bölgede yerleştiği şehirlerdeki bu yahudiler kültürleri, dilleri ve dinleri açısından ele alınır. Tabii olarak Yemen, Hicâz bölgesindeki bazı yerleşim bölgeleri özellikle ön plana çıkarılmaktadır. Çünkü yahûdîlerin Arap yarımadasına göçleri neticesinde yerleştikleri ilk bölgeler buralardır.

İsrailiyyatı müsteşriklerin bakış açısına yaklaşan bir tarzda ele alan müslüman düşünürlerin kaleminden çıkmış eserler de vardır. Sayıları oldukça az olan bu çalışmalardan kanaatimizce en önemlisi, israiliyyatla ilgili İslâm dünyasında te'lif edilen eserler içerisinde konuyu ele alış tarzı itibariyle belki de istisna sayılabilecek olan, Mısırlı araştırmacı Yûsuf el-Atyar tarafından kaleme alınan *el-Bidâyyâtü'l-ûlâ li'l-israiliyyât* adlı çalışmadır. el-Atyar bu çalışmasında temel olarak israiliyyat kültürünün İslâm'ın zuhûruyla aniden ortaya çıkmadığı, bu kültürün kökenlerinin yahûdîlerle içli dışlı olan arapların kültüründe zaten varolduğu üzerinde durmuştur. Bu iddiasının delili olarak, Kitâb-ı Mukaddes'in İslâm öncesi dönemde Arapça'ya tercüme edildiği fikrini öne çıkarır.

Yahûdî kökeni teorisini dile getiren, yukarıda değerlendirdiğimiz eserlerden başka pek çok çalışma da vardır. Ancak bu tedkiklerdeki delil ve iddialar çoğu zaman birbirinin aynı, ulaştıkları netice de paralellikler arz etmektedir. Ancak bu çalışmalar içerisinde bazı farklı yönlerinden dolayı zikre değer bulduğumuz incelemeler de vardır. Joseph Horovitz tarafından kaleme alınan *Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran* adlı eser bunlardan biridir. Horovitz bu çalışmasında tıpkı Geiger gibi Kur'an'daki özel isim ve kavramların Yahûdîlik'teki karşılıklarını vermekte ve bunların oradan alındığı tezini savunmaktadır. Ancak bunu yaparken Geiger gibi katı bir tutum takınmaktan kaçınmaktadır. İslâm öncesi dönemlerdeki Arap-Yahûdî ilişkilerini derinlemesine ele alarak, İslâm'ın aslında Yahûdîlik'ten büyük oranda etkilenmiş Arapların ürünü olduğunu öne süren İngiliz müsteşrik D. S. Margoliouth da *The Relations Between Arabs and Israelites Prior to the Rise of Islam* adlı eserinde konuyu daha çok tarihî perspektiften ele almıştır.

Netice itibariyle, "yahûdî kökeni" teorisi ilk olarak 1800'lü yılların başında Abraham Geiger tarafından polemiğe oldukça açık, ilmî ve tarihî delillerden mahrum bir tarzda, Kur'an'daki yahûdîliğe ait olduğu düşünülen birtakım kavram ve isimlerin linguistik açıdan incelenmesiyle ortaya atılmış olan ve sonraki yıllarda farklı üslup ve yöntemlerle Torrey, Katsh, Guillaume ve Goitein gibi oryantalistler tarafından benimsenip son çeyrek yüzyılda da çok daha farklı bir tarzda takdim edilen bir iddiadır. Hatta son yıllarda bu tür çalışmalar, biraz daha yumuşak bir üslup içerisinde ve klasik dönem oryantalistlerinin katı tutumlarını zaman zaman tenkit ederek yürütülmektedir. Artık bu dönemde yahûdî kökeni teorisi, yahûdîliğin İslâm'a etki ettiği değil de edebileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Hiç kuşkusuz son dönem çalışmalarındaki bu üslup ve içerik farklılığının pek çok sebebi vardır. Bunun en başta gelen sebebi, İslâm Dîni ile ilgili eserlerin Batı dillerine tercüme edilmesi ve bunun bir neticesi olarak müsteşriklerin kendilerini bu kaynaklara dayalı söz söylemeye

daha mecbur hissetmeleridir. Diğer taraftan, İslâm dünyası ve Batı'daki müslüman araştırmacı ve akademisyenlerin ortaya koydukları çalışmaların da etkisini unutmamak gerekir.

Son yıllarda yahûdî kökeni teorisini ön plana çıkaran çalışmaların diğer bir karakteristiği de, islâmî ilimlerin hadis, tefsir, fıkıh ve tasavvuf gibi çeşitli alanlarını ayrı ayrı yahûdî tarihinde bu branşlara tekabül eden bölümlerle mukayese eden çalışmaların ortaya çıkmasıdır.²² Bunlarla ilgili tedkikleri ayrı ayrı ele alıp değerlendirmek belki ileriki çalışmaların konusu olacaktır. Vurgulanması gereken bir diğer husus da yahûdî kökeni teorisinin aynı üslupla fakat değişik iddialarla İslâm'ın zuhûrundan önceki diğer din ve kültürler için de dillendirilmesidir.²³ İslâm'ın kökenini hristiyanlık ve eski İran kültür ve dinlerinde aramaya çalışan çalışmalar da üzerinde düşünülüp değerlendirilmesi gereken çalışmalardır.

Bütün bunlara karşılık, müslüman düşünür ve araştırmacılar arasında bu konuyu derinlemesine ele alan kimselerin azlığı dikkat çekmektedir. Ancak son yıllarda Kur'an, sünnet, İslam fıkıhı, kelam, İslam felsefesi ve tasavvuf gibi çeşitli ilim dallarında yapılan bazı çalışmalarda yeri geldikçe konunun bazı boyutları ele alınmaktadır. Konunun hadisle ilgili boyutu da hadislere yöneltilen tenkitlere cevap olmak üzere kaleme alınan bazı eserlerde sözkonusu edilmektedir.²⁴

22 İngiliz asıllı ve şu an Amerika'da bulunan Prof. Michael Cook'un hadislerin yazılmasına muhalefet edenlerin bu yaklaşımlarının, sözlü hukuk ve rivâyetlerin yazıya geçirilmesi döneminde (Mişna ve Talmud'un oluşum süreci) yahûdî tarihinde de benzer şekilde yaşandığını temel olarak savunan *The Opponents of The Writing of Tradition in Early Islam* (bk. Arabica, XLIV, 1997) adlı çalışmasıyla, Alman araştırmacı Von Gregor Schoeler'in kısaca "Sözlü Tevrat ve Hadis" olarak tercüme edebileceğimiz *Mündliche Thora und Hadit: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion* (bk. Der Islam, c. 66, 1989) adlı tedkiki, yahûdî kaynaklarıyla hadisleri ve hadis kaynaklarını mukayese eden çalışmalara iki örnektir. Bu konudaki bir diğer çalışma da, Kitab-ı Mukaddes'ten bazı bölümlerle Buhârî ve Müslim'in her ikisinden seçtiği bazı hadisleri hermeneutik açıdan tedkike tabi tutan ve ikisi hristiyan ikisi de müslüman Lübnanlı dört araştırmacı tarafından te'lif edilen *Tarîkatu't-tahlîlî'l-belâğî ve't-tefsîr-Tahlîlât nusûs Mine'l-Kitâbi'l-mukaddes ve Mine'l-hadîsi'n-nebeviyyi's-şerîf* adlı eserdir. (Bu eserin tarafımızdan yapılmış olan tanıtım ve değerlendirmesi için bk. İLAM Araştırma Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, s. 175-78)

23 İslâm'ın diğer kültürlerden etkilenmesiyle ilgili olarak oryantalistler arasında pek çok görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen bu konudaki görüşlerini başlıca dört grupta inceleyebiliriz: Birinci gruba göre İslâm (Kur'an, Hadis vb.) yahûdî ve hristiyanlıktan aynı derecede etkilenmiştir. Yani hem yahûdiliğin hem de hristiyanlığın İslâm'a etkisi vardır. Çünkü dönemin Arap yarımadasında hristiyanlar ve yahûdiler, farklı yerleşim bölgelerinde de olsa, birlikte yaşamaktaydı. (Bk. Goitein, *The Influence*, 130. Goitein yahûdilik ve hristiyanlığın her ikisinin İslâm'a etkisini kabul ediyorsa da, onun görüşlerinin toplamından Yahûdiliğin İslâm'a etkisinin daha belirgin olduğu görüşü ortaya çıkar. Dolayısıyla Goitein'i yukarıda "yahûdî kökeni" teorisinin savunucuları arasında göstermemiz buradaki durumla bir çelişki arz etmemektedir). İkinci görüşe göre, yahûdiliğin etkisi hristiyanlığa nazaran çok daha fazladır. Buna göre İslâm'a bir hristiyan etkisinden bile söz edilemez. Bu görüş kaynağını daha çok hristiyanlığın da yahûdiliğin bozulmuş bir şekli olduğu görüşünden alır (Geiger, Torrey vb. oryantalistlerin yaklaşımı budur) Üçüncü yaklaşıma göre, hristiyanlık yahûdiliğe nazaran İslâm'ı daha çok etkilemiştir. Bu iddia sahiplerinin dayanak noktaları ise, Kur'an'daki hristiyanlığa yahûdilere oranla daha yumuşak bir hitap tarzı ile hitap edilmesi ve ayrıca Varaka b. Nevfel ve Bahîra'nın hristiyan olmaları ve bunların Hz. Peygamber'i etkilemesinin daha muhtemel olmasıdır. Dördüncü görüş ise, İslâm'ın İran kültüründen büyük oranda etkilendiği iddiasıdır (Clair-Tisdall *The Sources of Islam*, s. 76-88). Yahûdilerin Babilonya sürgünü döneminde yoğun bir şekilde İran kültürünün etkisinde kaldıkları düşünülürse meselenin ne kadar karmaşık bir hal aldığı idrak edilecektir.

24 Bu çalışmalardan biri, A. Guillaume'un hadislerdeki yahûdî ve hristiyanlığın etkisiyle ilgili görüş ve iddialarına da cevap veren İzzîyye Ali Tâhâ'nın *Difâun ani's-Sünneti'n-Nebeviyye* adlı eseridir. Mahmûd Ebû Reyze'nin Ebû Hüreyre, Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih ile ilgili iddialarına cevap verirken

BİBLİYOGRAFYA

- Adang, Camilla, *Muslim Writers on Judaism and Hebrew Bible*, Leiden-New York-Köln 1996
- Atyar, Hüsnî Yûsuf, *el-Bidâyâtü'l-ûlâ li'l-israiliyyât fi'l-İslâm*, Kâhire 1991
- Baron, Salo Wittmayer, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1952-1985, I-XI
- Bell, Richard, *The Origins of Islam in its Christian Environment*, Londra ve Edinburgh 1968
- Chon Sherbok, *A Popular Dictionary of Judaism*, İngiltere 1995
- Comay, Joan, *Who's who in Jewish History -After the Period of the Old Testament-*, New York 1995
- Ebû Şehbe, Muhammed, *Sünnet Müdafaası*, trc. Mehmet Görmez-M. Emin Özafşar, Ankara 1990, I-II
- Geiger, Abraham, *Judaism and Islam*, New York 1970
- Goitein, Shlomo Dov, *Jews and Arabs; Their Contacts Through the Ages*, Schocken Books Inc., U.S.A., 1974 ✎
- _____, *Muhammad's Inspiration by Judaism*, Journal of Semitic Studies, IX, 1958
- Guillaume, Alfred, *The Influence of Judaism on Islam -Legacy of Israel* adlı Edisyonun içinde-, Oxford 1928
- Harman, Ömer Faruk, *Yahûdî Kutsal Kitapları -Yayınlanmamış Doçentlik Tezi-*
- Horovitz, Joseph, *Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran*, Hebrev Union College Annual, II, New York 1925
- Katsh, Abraham I., *Judaism in Islam. Biblical and Talmudic Backgrounds of the Koran and its Commentaries*, 1954
- Kutluay, Yaşar, *İslâm ve Yahûdî Mezhepleri*, Ankara 1965
- Lewis, Bernard, *Review*, Journal of Semitic Studies, II
- Margoliouth, David Samuel, *The Relations Between Arabs and Israelites Prior to the Rise of Islam*, Londra

Muhammed Ebû Şehbe de meseleyi ele almıştır (bk. *Sünnet Müdafaası*, I, 143 vd). *Sünnetin Etrafındaki Şüpheler* adlı eseriyle de Muhammed Tâhir Hekim, kısmen de olsa konuyu Ebû Reyze'nin iddiaları çerçevesinde incelemiştir. Konu ayrıca tarafımızdan hazırlanmakta olan doktora tezinde ele alınmaktadır.

- Newby, Gordon Darnell, *A History of the Jews of Arabia. From Ancient Times to Their Eclipse Under Islam*, Columbia 1988
- _____, *The Making of the Last Prophet. A Reconstruction of the Earliest Biography of Muhammad*, Columbia 1989
- Obermann, Julian, *Koran and Agada: The Events at Mount Sinai*, American Journal of Semitic Languages, LVIII, 1941
- Rosenthal, Erwin I. J., *Judaism and Islam*, London and New York 1961
- Tâhâ, İzziyye Ali, *Difâun ani's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Kuveyt 1990
- Tahir Hekim, Muhammed, *Sünnetin Etrafındaki Şüpheler*, trc. Hüseyin Aslan, Pınar Yayınları, 1985
- Tisdall, W. St. Clair, *The Sources of Islam*, "The Message for Muslims trust" tarafından basılmış (Basım yeri ve tarihi yok)
- Torrey, Charles Cutler, *The Jewish Foundation of Islam*, New York 1967
- Watt, William Montgomery, *Muhammad at Mecca*, Pakistan 1979
- _____, *Islamic Attitudes to Cultural Borrowing*, Scottish Journal of Religious Studies, c. VII, 1986
- Zwemer, S. M., *The Illiterate Prophet: Could Muhammed Read and Write?*, The Muslim World, XI, Oct. 1921